

VAIDA ASAKAVIČIŪTĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuva
Vilnius Gediminas Technical University, Lithuania

MARTINAS BUBERIS: EGZISTENCINIS DIALOGAS KAIP IŠŠŪKIS MEDIJŲ VISUOMENĖJE

Martin Buber: Existential Dialogue as a Challenge
in Media Society

SUMMARY

The article explores the importance and relevance of Martin Buber's philosophy of dialogue in the current media society. The new media – social networks and their impact on existential dialogue and interhuman relations are analysed from the perspective of Buber's philosophy. The article examines the differences between existential dialogue and virtual dialogue. The following important I-Thou traits of the existential dialogue, which cannot be spread in the space of social networks, are discussed: existential meeting, mutual and full involvement of participants in dialogue, value orientation, spiritual closeness of souls. It is concluded that social virtual space does not allow the genuine existential dialogue; on the contrary, social networks lead to an increasing deformation of interhuman relations, dehumanisation and the crisis of authentic dialogue.

SANTRAUKA

Straipsnyje tyrinėjama Martino Buberio dialogo filosofijos svarba ir aktualumas dabartinėje medijų visuomenėje. Žvelgiant iš Buberio filosofijos perspektyvos analizuojama naujoji medija – socialiniai tinklai bei jų poveikis egzistenciniam dialogui ir žmonių santykiams. Straipsnyje lyginamuoju aspektu nagrinėjami egzistencinio dialogo ir virtualaus dialogo skirtingumai. Aptariami tie svarbūs egzistencinio dialogo Aš–Tu bruožai, kurie negali skleisti socialinių tinklų erdvėje: egzistencinis susitikimas, dalyvių abipusis ir visiškas įtraukimas į dialogą, vertybinė orientacija, dvasinis sielų artumas. Prienama prie išvados, kad socialinė virtuali erdvė nesudaro sąlygų autentiškam dialogui įvykti, priešingai – socialiniai tinklai lemia vis didesnę tarpžmogiškųjų santykių deformaciją, dehumanizaciją bei autentiško dialogo krizę.

RAKTAŽODŽIAI: Buberis, egzistencinis dialogas Aš–Tu, komunikacija, socialiniai tinklai, medija.

KEY WORDS: Buber, existential dialogue, I-Thou, communication, social networks, media.

IVADAS

Šiuolaikinis globalizacijos pasaulis yra persmelktas informacinių technologijų, kurios nuolat tarpininkauja žmonių santykiuose, dėl ko iš esmės keičiasi žmonių mąstymas, pasaulio suvokimas ir gyvenimo būdas. Per pastarąjį dešimtmetį naujųjų medijų fenomenas tapo daugelio mokslininkų tyrinėjimų objektu. Medijų visuomenės iškilimas atskleidžia, kad medijų įtaka nepaprastai išaugo ir pasiekia ontologinį lygmenį. Naujosios medijos tapo kaip narkotikai, – pažymi jų poveikį nagrinėjantis tyrėjas Johanas Bergeris (2019). Akivaizdu, kad tokie naujųjų medijų produktai kaip internetinės platformos (*Facebook, Instagram, Twitter*, ir kt.) tampa svarbiais tarpasmeninės komunikacijos tarpininkais vis labiau įtraukdamos žmones į virtualų pasaulį ir interaktyvų dialogą. Dannie'is Milleris ir kt. (2016), aiškina, kaip socialinės medijos pakeitė mūsų gyvenimą, pažymi, kad internetas tampa ne tik komunikacijos priemone, kurianti ir palaikanti ryšius tarp žmonių, bet tai ir naujas žmogaus buvimo šiuolaikiniame pasaulyje būdas.

Dabartinėje medijų visuomenėje, kurioje vis didesnę populiarumą įgauna hipermedijuoti kontaktai, Buberio filosofijos idėjos tampa ypač aktualios ir reikšmingos. Buberis, savo filosofijoje atkreipęs dėmesį į techninį nuasmenintą dialogą, padeda geriau suvokti tarpžmogiškųjų santykių esmę ir atskleidžia iššūkius bei grėsmes, kylančias žmogaus egzistencijai šiuolaikinėje medijų visuomenėje. Buberio idėjų aktualumą modernizmo kultūroje patvirtina ir gausūs akademi-

niai tyrinėjimai (Rumianowska 2020; Westerman 2020; Kathleen 2019; Kizel 2019; Brown, Hersey 2019; Zimmermann, Morgan 2019; Wegerif 2019; ir kt.).

Kritinių įžvalgų apie žmogaus problemas technikos amžiuje pateikia daug kultūros ir gyvenimo filosofų: Nikolajus Berdiajevas, Oswaldas Spengleris, Albertas Schweitzeris, Ortega y Gassetas ir kiti. Šių kultūros filosofų teigimu, nuasmeninti technologiniai procesai vis labiau užgožia žmogaus individualumą, jo domėjimąsi religiniais būties prasmės klausimais ir vis labiau prisideda prie vartotojiškumo ir susvetimėjimo įtvirtinimo. Tokie garsūs egzistencialistai kaip Karlas Jaspersas, Martinas Buberis, Juozas Girnius savo filosofiniuose tekstuose nurodo, kad žmogus yra pašauktas kurti tiesioginį, gyvą dialogą su kitu, tai žmogaus prigimtinis poreikis ir būtinybė. Taigi dialogas yra be galo reikšmingas ir fundamentalus žmogaus gyvenimo aspektas. Interneto eros iškilimas rodo, kad moderni socialinė realybė nėra palanki palaikyti artimus tiesioginius santykius ir ugdyti dvasinį ryšį. Medijų visuomenėje, kai žmogus tampa aktyvus socialinių tinklų vartotojas, svarbu ir tikslinga apmąstyti internete kuriamų virtualių santykių pobūdį ir jų įtaką žmogaus vertybėms ir egzistencijai. Šiame straipsnyje, remiantis egzistencinio dialogo ir virtualaus dialogo perskyra, analizuojama, kokią įtaką naujosios medijos – socialiniai tinklai – daro tarpžmogiškiesiems santykiams. Tiriama prielaida, kad socialinė erdvė nesudaro sąlygų egzistenciniam dialogui įvykti, prieš-

gai, lemia tarpžmogiškųjų santykių deformaciją. Šis straipsnis tęsia mokslinius tyrinėjimus, skirtus aptarti Buberio eg-

zistencinio dialogo svarbą dabartinėje vartotojiškoje masių visuomenėje (Asakavičiūtė, Valatka, 2020).

EGZISTENCINIS DIALOGAS IR VIRTUALUS DIALOGAS

Buberis, vienas žymiausių dialogo filosofijos atstovų, savo filosofiniuose tyrinėjimuose išskirtinį dėmesį skyrė tarpžmogiškiems santykiams ir su jais susijusioms problemoms aptarti. Jo esminė nuostata – kad žmogaus būtis savo pilnatvę ir prasmę įgyja tik per dialoginį santykį su kitu žmogumi ir Dievu. Karlas Barthas, Franzas Rosenzweigas, Emmanuelis Levinas ir Gabrielis Marcelis taip pat gali būti įvardyti kaip dialogo filosofijos atstovai. Ir nors minėti filosofai skirtingai mąstė apie žmogaus prigimtį, tačiau jie visi pritarė, kad žmogus visada nukreiptas tiesiogiai į kitą žmogų. Tai rodo, kad tiesioginis susitikimas ir bendrystė su kitu mūsų asmenybei ir egzistencijai turi svarbią reikšmę. Modernus žmogus, įtrauktas į galingą informacinių technologijų srautą, linkęs viską matuoti naudos ir pažangos masteliu. Visą dėmesį skirdamas materialistinei gerovei ir savanaudiškiems tikslams, žmogus patenka į nedialogišką būklę – egzistenciją, kupiną nerimo, konkurencijos ir vienišumo.

Dialogas tampa esmine Buberio filosofijos kategorija, jo mąstymo apie žmogaus egzistenciją pradiniu tašku. Dialogą Buberis mato kaip universalų buvimo būdą, kaip asmenybės augimo ir žmogiškojo tapatumo pamatą (Johannesen 2000). Taigi Buberis iškelia egzistencinį dialogą, kuris glaudžiai siejasi su žmogaus gyvenimo kokybe. Anot Buberio,

negalima atskirti dialogo nuo egzistencijos, nes žmogus iš prigimties linkęs buvoti ir skleistis tarpasmeniniame santykiyje: „Be kito Tu žmogus nėra pilnavertė asmenybė, nes asmuo suvokia save kaip būtis dalyvį, kaip esantį-sykiu <...>. Todėl jis [asmuo. – V. A.] pasirodo tik tada, kai jis įžengia į santykį su kitais asmenimis“, – rašo Buberis (1998: 130–131). Analogiškas idėjas plėtojo ir vokiečių egzistencialistas Jaspersas, kuris vienas pirmųjų suformuoja egzistencinės komunikacijos sąvoką. „Jaspersas žmones suvokia kaip santykinės būtybes, kaip *homo communicativus*, kurių autentiškas egzistavimas ir tapatumas kyla iš egzistencinės komunikacijos“ (Asakavičiūtė, Valatka 2019: 129–136). Taigi Buberis, kaip ir Jaspersas, siekia pagrįsti nuostata, kad „mūsų tapimas asmenimis, o ne savanaudiškais, ribotais individais kyla tik iš tarp dialoginių santykių“ (Johannesen 2000: 153). Būtent per šiuos santykius individas ne tik įgyja žinių, atsiveria pasauliui, suvokia savo žmogiškąją paskirtį, bet ir yra ugdomos tokios svarbios bendražmogiškos dorybės kaip tiesumas, sąžiningumas, atvirumas, pasiaukojimas, meilė, atsakomybė ir tikėjimas. Tai rodo, kad tiesioginis dialogas tampa labai svarbiu ugdymo metodu asmenybės tapsmo procese. Buberis jam suteikia „vertybinę, reguliatyvinę ir transcendentinę funkcijas“ (Stančienė, Žilionis 2006: 44).

Norėdami suvokti, kodėl socialinės medijos negali sudaryti sąlygų egzistenciniam dialogui Aš–Tu skleistis, pirmiausia turėtume atkreipti dėmesį į buberiškojo dialogo erdvę, kurioje jis įvyksta. Buberio žodžiais kalbant, pagrindinis žmogaus egzistencijos faktas yra žmogaus susitikimas su kitu žmogumi: „Tikrasis gyvenimas visuomet yra susitikimas“, – pažymi Buberis (1998: 80). Taigi buberiškojo dialogo išeities taškas yra *susitikimas*. Ir nors dialogas negali būti redukuojamas tik į dviejų asmenų faktinę susitikimą, vis dėlto Buberiui buvo svarbu fizinio ir emocinio ryšio patirties jausmas, kuris suveda Aš–Tu dialogo dalyvius. Socialiniai tinklai, kurie kuria virtualų dialogą virtualioje tikrovėje, niekada negali pakeisti gyvo bendravimo, kuris vyksta natūralioje aplinkoje ir realioje tikrovėje. Virtuali realybė, kurią sukuria naujoji medija, yra tik tikrovės reprodukcija. Per socialinius tinklus konstruojamas interaktyvus dialogas tik imituoja artumo iliuziją, nes žmogaus veidas ir balsas lieka neautentiškas. Nors daug tyrėjų diskutuoja apie „junglumą“, t. y. kiek socialiniai tinklai kaip tarpininkai gali įtraukti ar sujungti du komuniikuojančius žmones (Richardson 2019; Schoeder 2016), vis dėlto elektoriniai ryšiai niekada negali pakeisti tiesioginio žmogaus ryšio su kitu žmogumi, nes virtuali erdvė neleidžia realiai patirti ir pažinti savo pašnekovo bei perteikti savo jausmų. Šias išvalgas patvirtina Sherry Turkle (2017) tyrimo duomenys, kurie parodė, kad labai daug jaunų žmonių, kurie nors ir gauna internetinėje erdvėje daug dėmesio iš savo giminaičių ar tėvų, tačiau, nepaisant šio virtualaus

bendravimo, vis tiek skundžiasi vienatve ir artumo trūkumu. Anot Turkle, elektroninėje erdvėje mes pasiduodame iliuzijai, kad šimtai mūsų *Twitter* ir *Facebook* sekėjų / draugų, kurie kas dieną skelbia žinutes apie savo gyvenimą ir siunčia mums pranešimus, yra autentiška komunikacija, bet šis ryšys mus veda tik prie gilesnės vienišumo patirties. Ir nors technologijos nuolat tobulėja ir tampa vis populiareesnės ir aktualesnės, mūsų emocinis ir dvasinis ryšys su artimaisiais vis silpnėja (Turkle 2017). Šiame kontekste atsiveria virtualaus dialogo ribotumas perduoti tikruosius jausmus ir kurti gilų autentišką ryšį. Tai leidžia daryti išvadą, kad nors „technologijos padidino ir praplėtė mūsų galimybes užmegzti ryšį su kitu žmogumi per naujus įrenginius, tačiau jos niekada nepakeis faktinių susitikimų, kurių negalima kontroliuoti ar redaguoti“ (Zimmermann, Morgan 2019: 35).

Būtent šią nuostatą iškelia Buberis savo filosofijoje, nurodydamas, kad individo egzistavimo faktas yra autentiškas tiek, kiek žmogus sugeba įžengti į gyvą artimą ryšį su kitais asmenimis. Į šį ryšį turi būti įtraukiamas visas žmogus, jo kūnas ir siela, jausmai, fizinė ir emocinė patirtis. Taigi šio susitikimo negali pakeisti jokios technologijos ar vaizdo kameros, nes „dialogas tai nėra tik dviejų žmonių fizinis pokalbis, bet tai yra sielos laikysena. <...> tai paslaptingas vieno žmogaus pasaulio bendravimas su kito žmogaus pasauliu“, – pažymi Buberis (2001: 77). Taigi šalia faktinio susitikimo kitas svarbus buberiškojo egzistencinio dialogo momentas yra visiškas įsitraukimas ir įsiklausymas į

kitą Tu. Tai reiškia, kad žmogus ne tik stovi prieš kitą ir kalbasi su juo, bet visa savo siela visiškai atsiduoda šiam dialogui, nes taip užsimezga ne tik fizinis kontaktas, bet ir dvasinis ryšys. Tęsdamas šią mintį Richardas L. Johannesenas (2000) pažymi, jog ši *įtrauktis, apie kurią kalba Buberis*, reiškia, kad mes stengiamės ne tik faktiškai, išoriškai, bet ir emociškai įsijausti ir suprasti kito žmogaus patirtį: „Dialogiškas žmogus imliai ir dėmesingai klausosi, reaguoja ir jaučia.“ Vadinasi, dialoginis santykis nėra tai, ką aš galiu stebėti tik iš šalies (kaip tai vyksta kompiuterio ekrane ar vaizdo kamerose), bet tai, kad „Aš jame visas dalyvauju“ (Buber 1998: 103). Tokia pozicija suteikia dialogui egzistencinį, gilų dvasinį ir subjektyvų lygmenį ir kartu atskleidžia dialogo dalyvių etinius orientyrus: atsidavimas, atsakomybė, pasitikėjimas, nuoširdumas, meilė. Vadinasi, dialogas nėra tik žodžių srautas, bet tai yra vidinis žmogaus veiksmas, apsisprendimas, glaudžiai susijęs su vertybinėmis nuostatomis. Šią dialoginę poziciją padeda geriau suvokti Jaspersas, kurio teigimu, „egzistencinė komunikacija nėra susijusi tik su informacijos perdavimu, joje bendrauja „egzistencija su egzistencija“ (Asakavičiūtė, Valatka 2019). Taigi egzistencinis dialogas neturi jokių siekiamų galutinių tikslų, jo esmė – pats buvimas santykyje su kitu – tai yra „gyvenimo santykiai“ (Starovoytenko 2017).

Būtent internetinė erdvė, kuri nepasizymi tokiais savybėmis kaip tiesioginis akių kontaktas, fizinis lytėjimas, jausmų raiška ir dvasinis artumas, ši visišką dviejų žmonių įtraukimą į dialogą padaro labai paviršutinišką. Todėl,

anot Buberio, technologijų ir racionalizmo amžiuje, tolstant nuo dvasinių vertybių, formuojasi ne Aš–Tu, o Aš–Tai tarpžmogiškųjų santykių tipas. Ir pirmieji santykiai yra orientuoti į dovanojimą, meilę ir nesuinteresuotumą, o pastarieji yra egoistiški, paviršutiniški, daiktiški, instrumentiniai santykiai, plėtojami tarpininkaujant medijoms.

Interneto eros iškilimas vis labiau skatina mokslines diskusijas apie tai, ar internetas susieja / vienija visuomenę, ar izoluoja žmones, skatindamas visuomeniškumo mažėjimą? Scotto Lasho (2002) teigimu, interneto populiarumas veda prie vienišumo patirties. Nuolatinė veikla ir buvimas internete labai paveikia žmonių bendravimą su šeimomis, draugais ir mažina tiesioginį dalyvavimą šeimos ar bendruomenės gyvenime. Minėto tyrėjo teigimu, nors elektroninis paštas ir palaiko tam tikrą ryšį su žmonėmis, bet jis negali leisti jiems dalytis puodeliu kavos ar apkabinimu. Internetas gali būti traktuojamas kaip visiško atskyrimo technologija, skatinanti izoliaciją, individualizmą ir *anti-socializaciją* (Lash 2002; Chen, Ding 2009). Paradoksalu, bet, „nors žmonės internete ir būna kartu, tačiau jie lieka vieni“ (Schroeder 2016: 5634).

Pažvelkime į *Facebook*, *Instagram*, *Twitter* ir kt., kurie yra labai aktyvios ir populiaros šiuolaikinės žmonių kontaktų formos. Čia kasdien, kas akimirką komunicuoja milijonai žmonių ir šie skaičiai vis auga. Tačiau, kaip jau buvo minėta, žvelgiant iš Buberio filosofijos perspektyvos, tarpžmogiškieji santykiai virtualioje erdvėje praranda dvasinį intymumą ir netarpiškumą, žmogus nebeturi ryšio su „realiu veidu“, su tikruoju *Tu*. Taigi,

Buberio teigimu, virtualioje tikrovėje žmonės egzistuoja tik kaip nesusieti žmogiškieji vienetai, susvetimėję ir anonimiški, dažnai pasislėpę po daugybe skaitmeninio turinio montažų. O tai rodo, kad elektroninių technologijų bei medijų plėtra ir suabsoliutinimas lemia tarpasmeninės komunikacijos krizę ir dehumanizaciją (Zimmermann, Morgan 2019).

Arnie Kizel (2019) moksliniame straipsnyje tiria jaunimo požiūrį į tai, ar internetinė erdvė gali kurti ir palaikyti Aš–Tu santykius. Pažymima, kad jauni žmonės mano, jog virtuali erdvė (tokia kaip *Whats App*) yra technologinis konstruktas, kuris sudaro galimybę kurti ir palaikyti dialoginę Aš–Tu santykį. Vis dėlto gilinantį į jaunų žmonių požiūrį, išskyla prieštaravimai, atskleidžiantys, jog šiuolaikinis jaunimas nesuvokia, kas yra autentiškas santykis. Rezultatai parodė, kad jauni žmonės virtualius santykius apibūdina kaip patrauklius, saugius, įdomius, suteikiančius daugiau laisvės. Vis dėlto pažymima, kad dažniausiai tokie santykiai nebūna pratęsimi realybėje, apsiribojama tik virtualiu bendravimu, nes jauni žmonės nenori jokių išsipareigojimų. Tai rodo, kad tikro egzistencinio susitikimo ir santykio su kitu taip ir neįvyksta. Maža to, kai tokie „virtualūs santykiai“ nutrūksta, jauni žmonės nepatiria jokių didelių nuoskaudų ar išgyvenimų, nes, jų teigimu, jie turi dar daug kitų „virtualių santykių“ ar „virtualių draugų“. Tai leidžia teigti, kad ryšiai, kuriami socialinėje erdvėje, yra silpni ir seklūs, nes žmogus nesijaučia taip asmeniškai susijęs su kitu, kaip nuolat bendraudamas akis į akį. Taigi šiame kontekste matome, kad socialinės

platformos nesudaro sąlygų įvykti egzistenciniam dialogui. Priešingai, jos toliau žmogų nuo pareigos ir atsakomybės jausmo, virtualioje erdvėje santykių užmezgimas dažnai siejamas su pramoga, malonaus laiko praleidimu ar žaidimu. Vis labiau prarandamas suvokimas, kas iš tiesų yra tikrasis dialogas, kuris yra autentiško susitikimo su kitu troškimas, atsakomybė ir išsipareigojimas. Tomaszo Tadeuszo Brzozowskio (2013) teigimu, dėl medijų įtakos įvyksta dialogo ir žmogiškųjų santykių deformacija, įsitvirtina *kvazidialogas* ir *kvazisantykiai* kurie yra netikri, tariami santykiai.

Cristina A. Zimmermann ir Johnas W. Morgano atlikti (2019) tyrinėjimai padeda atskleisti, kad virtualūs ir gyvi santykiai iš esmės skiriasi savo pobūdžiu, vertybėmis ir tikslais. Minėti autoriai pažymi, kad virtualioje erdvėje kuriami santykiai vartotojų būna apibrėžiami kaip „patogūs santykiai“ „nepakenkiant sau“, be jokių didelių pasekmių, nes bet kuriuo metu šis ryšys gali būti nutraukiamas (vartotojas ištrinamas arba užblokuojamas). Čia žmogus neperžengia savo Aš ribų. O esant fiziniams žmonių susitikimams reikia išeiti iš savęs, reikia skirti laiko, gerbti socialines ir etines taisykles, įsijausti į kito žmogaus kūno išraišką, jo emocijas, jausti empatiją ir užuojautą, nes bendravimas – tai procesas, apimantis visą mūsų sensorinį kūną. Fizinis, gyvas autentiškas dialogas skatina išsipareigoti, atsiduoti, jausti meilę, rūpestį ir atsakomybę už kitą: „Aš–Tu yra ne tik santykiyje, bet ir atsakomybėje“, – pabrėžia Buberis (1998: 169). Realiam gyvenime mes negalime kada tik panorėję vieno klavišo paspaudimu „iš-

trinti santykių“ ir pradėti naujo gyvenimo. Taigi realus bendravimas, santykiai sukelia pasekmes, kelia riziką, įtraukia emocijas ir jausmus, o virtualūs santykiai mus gali apsaugoti nuo netikėtumų, padeda išlaikyti atstumą, patenkinti savo poreikius, kontroliuoti pokalbį. Todėl daugelis socialinių tinklų vartotojų renkasi virtualų bendravimą, arba kitaip – medijuotą dialogą, kurį apibūdina kaip

lengvesnį, patogesnį ir saugesnį (Zimmermann, Morgan 2019). Ką atskleidžia toks pasirinkimas? Kad virtualus bendravimas nukreiptas į savojo Aš interesus, skatina sureikšminti individualizmą, žmogiškojo ryšio susvetimėjimą ir vertybių eliminavimą iš santykių. Žmogus vis labiau tolsta nuo autentiško dialogo, kuris yra žmogiškosios būties pilnatvės pagrindas.

IŠVADOS

Apibendrinant padarytas išvagas, galima sakyti, kad Buberio egzistencinio dialogo tyrinėjimai yra labai aktualūs dabarties medijų visuomenėje gyvenančiam individui, kuris tampa hiperaktyvus socialinių tinklų vartotojas. Buberio dialogo filosofija leidžia pastebėti nerimą keliančius neigiamus pokyčius, kuriuos sukelia internetinė erdvė žmogiškųjų santykių ir vertybių lygmenyje. Žvelgiant lyginamuoju aspektu, egzistencinis dialogas ir virtualus dialogas iš esmės skiriasi savo pobūdžiu, vertybėmis ir tikslais. Virtualus dialogas elektroninėje erdvėje gali būti įvardijamas kaip *kvazi-dialogas*, orientuotas kurti ir palaikyti paviršutiniškus, vartotojiškus, dalykinis, trumpalaikius Aš–Tai santykius, kurie nėra pagrįsti vertybėmis ir apibusių ryšiu. Internetinė erdvė, skatindama tarpusavio atstumą ir susvetimėjimą,

įtvirtina nedialoginę būtį. Priešingai, egzistencinis dialogas, kuris orientuotas į atsakomybę, žmogaus vidinę sielą laikyseną, fizinį ir emocinį išitraukimą bei visapusišką abiejų dialogo dalyvių išitraukimą, išpildo santykių pilnatvę. Šis dialogas neturi jokio kito tikslo, tik patį santykį, kuris tenkina pirmapradišką žmogaus dialoginės būties poreikį. Todėl pagrindai galime teigti, kad Aš–Tu – pagrindinės Buberio dialogo filosofijos kategorijos atskleidžia gyvenimo santykius, kurie apima visą žmogaus būtį ir tampa prasmingos ir autentiškos egzistencijos pamatu. Taigi nors technologijos padidino mūsų galimybes užmegzti ryšius ir komunikuoti su kitais, tačiau internetas niekada nepakeis gyvo egzistencinio dialogo, kuris atlieka svarbų vaidmenį formuojant asmenybę, ugdant vertybes ir įprasminant žmogiškąją būtį.

Literatūra

- Agneszka, Rumianowska. 2020. Existential perspectives on education, *Educational Philosophy and Theory* 52(3): 261–269.
- Asakavičiūtė Vaida, Valatka Vytis. 2020. Martin Buber's Dialogical Communication: Life as an

Existential Dialogue, *Filosofija. Sociologija* 31(1): 51–60.

- Asakavičiūtė Vaida, Valatka Vytis. 2019. Existential communication as the basis for authentic human existence in Karl Jaspers's philosophy, *Tomsk*

- State University Journal of Philosophy, Sociology and Political Science* 47: 129–136.
- Berger, Johan. *The Impact of Social Media: Is it Irreplaceable?* Pasiiekiamas: <https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/impact-of-social-media/> [žr. 2020 10 30]
- Brown M. Michael, Hersey Leigh. 2019. *Returning to Interpersonal Dialogue and Understanding Human Communication in the Digital Age*. USA: published by IGI Global, Information Science Reference.
- Brzozowski, Tomasz Tadeusz. 2013. Deformation and semblance of the dialogue in a context of the social quasi-relationship, *Acta Universitatis Lodzianis Folia Philosophica Ethica-Aesthetica-Practica* 26: 113–130.
- Buber, Martin. 1998. *Dialogo principas I. Aš ir TU*. Iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- Buber, Martin. 2001. *Dialogo principas II. Dialogas. Klausimas pavieniui tarpžmogiškumo pradai*. Iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- Johannesen, Richard, L. 2000. Nel Noddings's uses of Martin Buber's philosophy of dialogue, *South Journal of Communication* 65(2–3): 151–160.
- Richardson, Kathleen. 2019. Rethinking the I–You relation through dialogical philosophy in the Ethics of AI and robotics, *AI & Society. Journal of Knowledge, Culture and Communication* 34: 1–2.
- Kizel, Arnie. 2019. I–Thou dialogical encounters in adolescents' WhatsApp virtual communities, *AI & Society. Journal of Knowledge, Culture and Communication* 34: 19–27.
- Lash, Scott. 2002. *Critique of information*. London: Sage.
- Miller, Daniele, E. Costa, N. Haynes, T. McDonald, R. Nicolescu, J. Sinanan, J. Spyer, S. Venkatraman and X. Wang. 2016. *How the World Changed Social Media*. London: UCL Press.
- Schroeder, Ralph. 2016. The Globalization of On-Screen Sociability: Social Media and Tethered Togetherness, *International Journal of Communication* 10: 5626–5643.
- Sherry, Turkle. 2017. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books.
- Stančienė Dalia Marija, Žilionis Juozas. 2006. Dialogo struktūros ir genezės refleksija, *Pedagogika* 84: 44–47.
- Starovoytenko, Elena Borisovna. 2017. Productivity of the Dialogical Relationships I–Other, *Psychology* 14(3): 408–432.
- Wegerif Rupert, Major Louis. 2019. Buber, educational technology, and the expansion of dialogic space, *AI & Society. Journal of Knowledge, Culture and Communication* 34: 109–119.
- Westerman David, Edwards Autumn, Edwards Chad, Zhenyang Luo & Patric R. Spence. 2020. I-It, I-Thou, I-Robot: The Perceived Humanness of AI in Human-Machine Communication, *Communication Studies* 71(3): 393–408.
- Xianhong Chen, Guilan Ding. 2009. New media as relations, *Chinese Journal of Communication* 2(3): 367–379.
- Zimmermann, A. Cristina, Morgan, W. John. 2019. E. M. Forster's, 'The Machine Stops': humans, technology and dialogue', *AI & Society. Journal of Knowledge, Culture and Communication* 34: 37–45.